
Vooronderzoek

Papendrecht aansluiting A15-N3

Figuur 1: Aansluiting N3-A15 (bron: www.google.nl/maps - streetview).

Opsporen Conventionele Explosieven

Vooronderzoek

Papendrecht aansluiting A15-N3

Projectnummer	: 71295
Locatie	: Papendrecht aansluiting A15-N3
Opdracht	: Vooronderzoek Opsporing Conventionele Explosieven
Opdrachtgever	: Provincie Zuid-Holland
Plaats en datum	: Riel, 24 november 2011
Kenmerk	: RO-110095 versie 2.0
Auteur	: mevr. N. van Domburg, MA
Goedgekeurd door	: dhr. E. van den Berg

Riel Explosive Advice & Services Europe B.V.

**Opdrachtgever
Provincie Zuid-Holland**

dhr. ing. E. van den Berg
Projectmanager Advies

dhr. Th.H.J. Derksen
Senior OCE-deskundige

dhr. J.K. Schoonen

© Copyright 2011. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de houders van het auteursrecht. De opdrachtgever mag voor intern gebruik duplicaten maken.

Inhoudsopgave

	Pagina
Inhoudsopgave	3
1. Inleiding.....	5
1.1. Aanleiding	5
1.2. Onderzoeksgebied	5
1.3. Doel	5
1.4. Methodiek.....	6
1.5. Leeswijzer	6
2. Inventarisatie bronnenmateriaal.....	7
2.1. Geraadpleegde bronnen	7
2.1.1. Verplichte bronnen.....	7
2.1.2. Overige geraadpleegde informatie	8
2.1.3. Optionele bronnen	9
2.2. Bevindingen inventarisatie bronnenmateriaal.....	10
3. Beoordelen en evalueren bronnenmateriaal	11
3.1. Beoordeling en evaluatie crash bommenwerper	11
3.2. Beoordeling en evaluatie geallieerde luchtaanval Rijksweg no. 15.....	12
3.3. Beoordeling en evaluatie geallieerd bombardement 13 september 1944	12
3.4. Leemten in kennis	13
3.5. Het vaststellen en afbakenen van het verdachte gebied.....	13
4. Conclusie en advies.....	14
4.1. Conclusie Vooronderzoek.....	14
4.2. Advies	14
5. Bijlagen	15
Bijlage 01 Overzicht van de (archief)instellingen.....	16
Bijlage 02 Door de opdrachtgever aangeleverde informatie	17
Bijlage 03 In het verleden uitgevoerde onderzoeken	18
Bijlage 04 Geraadpleegde literatuur (2 bladen).....	19
Bijlage 05 Archieven	22
Bijlage 06 Overzicht luchtfoto's uit de Nederlandse luchtfotoarchieven	24
Bijlage 07 Overzicht relevante munitie-uimrapporten EODD	25
Bijlage 08 Mijnenveldkaart EODD	26
Bijlage 09 Uitsnede geallieerde stafkaart en bombardementsgegevens	27
Bijlage 10 Inhoud cd-rom	29
Bijlage 11 Checklist BRL-OCE	30
Bijlage 12 Verzendlst.....	31
Tekening 01A-01D Inpassing luchtfoto's (losbladig).....	32
Tekening 02 Inpassing oorlogshandelingen (losbladig).....	33

Figuren:

Figuur 1: Aansluiting N3-A15 (bron: www.google.nl/maps-streetview).....	1
Figuur 2: Onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15-N3 (bron: provincie Zuid-Holland).	5
Figuur 3: Crashlocatie geallieerde vliegtuig 20 juli 1944 (bron: uitsnede 38C Alblaserdam).....	11

Figuur 4: Locatie bombardement 13 september 1944 (bron: uitsnede 38C Alblasserdam).	12
Figuur 5: Uitsnede luchtfoto 19 september 1944 (bron: WAGEUR).	13
Figuur 6: Uitsnede AIR 40/1243 (bron: TNA).	28

1. INLEIDING

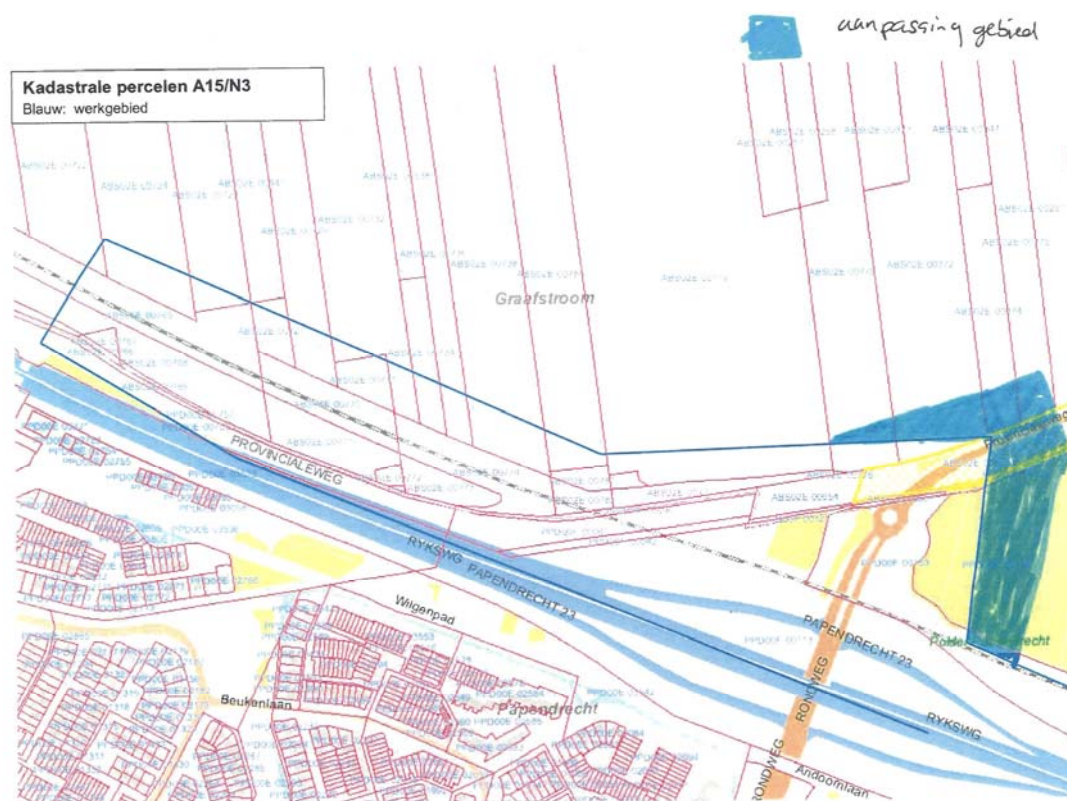
1.1. AANLEIDING

In Papendrecht sluiten de A15 en de N3 op elkaar aan. Op de gelijkvloerse kruisingen, die met verkeerslichten zijn geregeld, is in de spitsperiodes sprake van bereikbaarheidsproblemen en vinden er veel ongevallen plaats.

Om de verkeersafwikkeling te verbeteren, dient de plaatselijke aansluiting aangepast te worden.

1.2. ONDERZOEKSGBIED

Het onderzoeksgebied betreft Papendrecht aansluiting A15-N3 zoals aangegeven door de opdrachtgever, zie figuur 2.

Figuur 2: Onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15-N3 (bron: provincie Zuid-Holland).

1.3. DOEL

Doel van het Vooronderzoek is antwoord te geven op de volgende vragen:

- Is (een gedeelte van) het onderzoeksgebied verdacht op het aantreffen van CE?
- Welke soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van CE kunnen worden verwacht?
- Wat is het advies met betrekking tot de uit te voeren werkzaamheden?

1.4. METHODIEK

De rapportage is opgesteld volgens de laatste versie van de Beoordelingsrichtlijn Opsporen Conventionele Explosieven (BRL-OCE, d.d. 8 februari 2007). De richtlijn is opgesteld onder verantwoording van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en heeft medio 2006 een wettelijk karakter gekregen door een directe koppeling binnen de Arbowet. Binnen de Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO) is gewerkt aan het verscherpen van de richtlijnen die in de BRL-OCE worden gesteld aan het Vooronderzoek. Het resultaat is een gereviseerde normtekst¹, die vanaf 1 juli 2010 in gebruik is genomen. De gereviseerde normtekst wordt opgenomen in de BRL-OCE.

Aan de hand van een aantal verplichte en optioneel te raadplegen bronnen wordt CE gerelateerde informatie van het onderzoeksgebied geïnventariseerd. In de inventarisatie van het bronnenmateriaal wordt gezocht naar:

- gebeurtenissen die hebben geleid tot het in de bodem komen van CE (indicaties);
- gebeurtenissen die hebben geleid tot het verwijderen van CE uit de bodem (contra-indicaties).

Op basis daarvan wordt beoordeeld en geëvalueerd of er binnen het onderzoeksgebied CE aanwezig zijn. Als dat het geval is, wordt het verdachte gebied horizontaal en verticaal afgebakend en wordt een advies gegeven.

Het eindresultaat betreft deze rapportage en een bijbehorende CE bodembelastingkaart.

Het onderzoek is uitgevoerd door deskundigen die voldoen aan de deskundigheidseisen die in het kader van de BRL worden gesteld. Op pagina 2 van dit rapport staan de betrokken deskundigen vermeld.

1.5. LEESWIJZER

De inventarisatie van het geraadpleegde bronnenmateriaal is weergegeven in de bijlagen. In hoofdstuk 2 is een samenvatting van de belangrijkste bevindingen van het geïnventariseerde bronnenmateriaal weergegeven. In hoofdstuk 3 is het geraadpleegde bronnenmateriaal beoordeeld en geëvalueerd. Het Vooronderzoek wordt afgesloten met hoofdstuk 4: conclusie en advies.

¹ De normtekst is te vinden op: <http://www.explosievenopsporing.nl/DOSSIERS/Vooronderzoek+OCE/>

2. INVENTARISATIE BRONNENMATERIAAL

In dit hoofdstuk is de inventarisatie van het bronnenmateriaal beschreven. Voor dit Vooronderzoek zijn alle verplichte en enkele optionele bronnen geraadpleegd. De geraadpleegde bronnen zijn kort beschreven. Per bron is in de bijlagen een overzicht opgenomen van het verzamelde bronnenmateriaal. Op de bij dit rapport gevoegde cd-rom zijn digitale bronbestanden terug te vinden. Op basis van de informatie die uit de bronnen is afgeleid, is een overzicht gemaakt van de belangrijkste gebeurtenissen in het onderzoeksgebied. Deze gebeurtenissen vormen de leidraad voor de beoordeling en evaluatie van het bronnenmateriaal in hoofdstuk 3 van dit rapport.

2.1. GERAADPLEEGDE BRONNEN

De gereviseerde normtekst definieert de voor het Vooronderzoek te raadplegen bronnen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen verplichte en optionele bronnen. In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de verplichte en optionele bronnen.

Bron	Raadplegen	
	Verplicht	Optioneel
Literatuur	√	
Gemeentearchief	√	
Nederlands Instituut voor Militaire Historie		√
Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie		√
Explosieven Opruimings Dienst Defensie	√	
Luchtfotocollectie Bibliotheek Wageningen Universiteit	√	
Luchtfotocollectie Topografische Dienst (Zwolle)	√	
Luchtfotocollectie The Aerial Reconnaissance Archives		√
The National Archives (Londen)		√
Bundesarchiv-Militärarchiv (Freiburg)		√
The National Archives (Washington DC)		√
Getuigen		√

Tabel 1: Verplichte en optionele bronnen.

2.1.1. Verplichte bronnen

Voor dit onderzoek zijn alle verplichte bronnen geraadpleegd. Het betreft de volgende bronnen:

Literatuur

Voor het literatuuronderzoek zijn acht boeken geraadpleegd. In bijlage 04 is een overzicht opgenomen van de geraadpleegde literatuur. In de literatuur is gezocht naar beschrijvingen van voor het onderzoeksgebied mogelijk relevante gebeurtenissen. Deze gebeurtenissen zijn per tijdvak in tabellen weergegeven. Per gebeurtenis is een verwijzing naar de bron en bladzijde opgenomen.

Gemeentearchief

Het Erfgoedcentrum DiEP wordt geraadpleegd voor de gemeentelijke archieven van Papendrecht en Oud-Alblas. Het gemeentearchief van Graafstroom is geraadpleegd

voor de periode 1986-heden. In de archieven is gezocht naar voor het onderzoeksgebied mogelijk relevante informatie. Er zijn twee archieven en vijf inventarissen geraadpleegd. In bijlage 05 is een gedetailleerd overzicht opgenomen van alle geraadpleegde archieven en inventarissen.

Luchtfotocollectie Universiteit Wageningen afdeling Speciale Collecties (Wageningen UR)

REASeuro beschikt over de sortieplots van de Universiteit Wageningen, afdeling Speciale Collecties. Op basis van deze plots is vastgesteld welke luchtfoto's beschikbaar zijn. Vervolgens is het archief bezocht en zijn de beschikbare luchtfoto's opgevraagd. De foto's zijn beoordeeld en de bruikbare luchtfoto's zijn besteld. Het betreft drie foto's. In bijlage 06 is een overzicht opgenomen met de geraadpleegde luchtfoto's. De luchtfoto's zijn ingepast in tekening 01A t/m 01C.

Luchtfotocollectie Topografische Dienst Kadaster Zwolle, afdeling GEO-informatie (Kadaster)

Deze collectie is ondergebracht in het archief van het Kadaster. Het Kadaster is gevraagd een overzicht te verstrekken van de beschikbare luchtfoto's van het onderzoeksgebied. Omdat van de Bibliotheek Wageningen Universiteit al een set kwalitatief goede foto's is verkregen, zijn geen luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog bij het Kadaster besteld. Wel is een naoorlogse luchtfoto besteld, zie bijlage 06. De luchtfoto is ingepast in tekening 01D.

Explosieven Opruimings Dienst Defensie (EODD)

De archieven van de Explosieven Opruimingsdienst Defensie zijn geraadpleegd op voor het onderzoeksgebied relevante informatie. De EODD heeft de inventarissen van de munitieruimrapporten² beschikbaar gesteld. Vervolgens zijn deze geraadpleegd. Voor het onderzoeksgebied is een selectie gemaakt van vijf MORA's die mogelijk relevant zijn. Tevens is bij de EODD nagevraagd of in het onderzoeksgebied mijnevelden of mijnenverdachte gebieden hebben gelegen. De EODD heeft aangegeven dat er geen mijnevelden of mijnenverdachte gebieden hebben gelegen in het onderzoeksgebied.

Op de bijgeleverde cd-rom is een overzicht opgenomen van de verrichte ruimingen. Tevens is een begrippenlijst toegevoegd die de vakinhoudelijke termen en afkortingen verklaard. In bijlage 07 zijn de voor het onderzoeksgebied relevante MORA's weergegeven.

In bijlage 08 is de door de EODD aangeleverde kaart weergegeven waarop geen mijnevelden staan.

2.1.2. Overige geraadpleegde informatie

Naast de beschreven verplichte en optionele bronnen is overige informatie geraadpleegd ten behoeve van dit Vooronderzoek. Het betreft de volgende informatie:

Kadaster

Bij de afdeling GEO-informatie van het Kadaster in Zwolle is de geallieerde stafkaart 3 S.E. Dordrecht besteld. Deze kaart is nodig om de bombardementsgegevens te kunnen raadplegen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog maakten de geallieerden namelijk gebruik van het zogenaamde Nord du Guerre coördinaatsysteem. Op de stafkaart zijn de voor het onderzoeksgebied relevante kaartvierkanten geselecteerd,

² Beschikbaar van 1971 tot heden.

zie bijlage 09. Met behulp hiervan is vastgesteld of er bombardementen binnen de kaartvierkanten of de onderliggende coördinaten hebben plaatsgevonden. Soms bevatten de stafkaarten ook de aanwezige verdedigingsstellingen. Dit is op de kaart van het onderzoeksgebied niet het geval. Een uitsnede van de stafkaart is weergegeven in bijlage 09.

In het verleden uitgevoerde onderzoeken

REASeuro heeft in opdracht van ProRail een Vooronderzoek Opsporing Conventionele Explosieven uitgevoerd onder de naam Merwede-Lingelijn met kenmerk 07699/RO-080179 d.d. 18 december 2008. De bevindingen uit dit Vooronderzoek zullen worden meegenomen voor dit onderzoek.

2.1.3. Optionele bronnen

Voor dit Vooronderzoek is een aantal optionele bronnen geraadpleegd. Het betreft de volgende bronnen:

The National Archives in Londen (TNA)

REASeuro beschikt over kopieën van diverse gegevens uit The National Archives. Het betreft voornamelijk kopieën van de Operational Record books (ORB's) van de 2nd Tactical Airforce. Dit luchtleger voerde in 1944 en 1945 inleidende bombardementen uit vooruitlopend op de geallieerde troepenbeweging.

Daarnaast beschikt REASeuro over een groot aantal ORB's van Fighter Command. Fighter Command was in de eerste jaren van de oorlog verantwoordelijk voor de verdediging van Engeland. Later had zij de taak het escorteren van bommenwerpers naar bezet gebied. Tot slot voerde Fighter Command in de winter van 1944 tot aan de bevrijding ook aanvallen uit op V1 en V2 lanceerinstallaties, bijvoorbeeld bij Den Haag. Als het doel door slecht weer niet kon worden aangevallen, kozen de piloten een alternatief doel zoals bruggen, spoorlijnen en stations.

Er is gezocht naar bombardementen in de nabijheid van de onderzoekslocatie. In de beschikbare gegevens zijn geen bombardementsgegevens aangetroffen. In bijlage 09 is deze informatie opgenomen.

De overige optionele bronnen zijn niet geraadpleegd. De motivatie hiervoor is als volgt:

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)

De literatuurcollectie van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie kan worden geraadpleegd indien onvoldoende informatie aanwezig is om een totaalbeeld te vormen van oorlogshandelingen in het onderzoeksgebied. Op basis van de verzamelde informatie kan echter een goed totaalbeeld worden gevormd van het onderzoeksgebied.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Uit de raadpleging van de verplichte bronnen is gebleken dat er indicaties zijn dat Duitse militaire werken in het gebied aanwezig waren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit kan aanleiding zijn om de collectie "Duitse verdedigingswerken in Nederland en rapporten van het Bureau Inlichtingen te Londen (1940-1945)" met collectienummer 575 van het NIMH te raadplegen. Voor dit vooronderzoek wordt

voorgesteld deze optionele bron niet te raadplegen. Uit de geraadpleegde bronnen is voldoende informatie verkregen.

Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg / The National Archives Washington DC / Luchtfotocollectie The Aerial Reconnaissance Archives Edinburgh

Er is voldoende informatie verzameld over het onderzoeksgebied over de aard van de oorlogshandelingen, het aantal en soort CE dat is ingezet en de inslaglocaties. Aanvullend onderzoek in buitenlandse archieven levert waarschijnlijk geen informatie op die leidt tot andere conclusies.

Getuigenverklaringen

Er is voldoende informatie over het onderzoeksgebied verzameld.

2.2. BEVINDINGEN INVENTARISATIE BRONNENMATERIAAL

Uit het bronnenmateriaal is een aantal relevante gebeurtenissen aangetroffen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de omgeving van het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden.

- Op 20 juli 1944 is een geallieerde bommenwerper neergestort in de Oostpolder te Papendrecht.
- Op 9 september 1944 is een geallieerde luchtaanval geweest op Duitse militaire voertuigen op de rijksweg 15 (de huidige A15).
- Op 13 september 1944 is een bombardement geweest op de Noordhoek te Papendrecht.

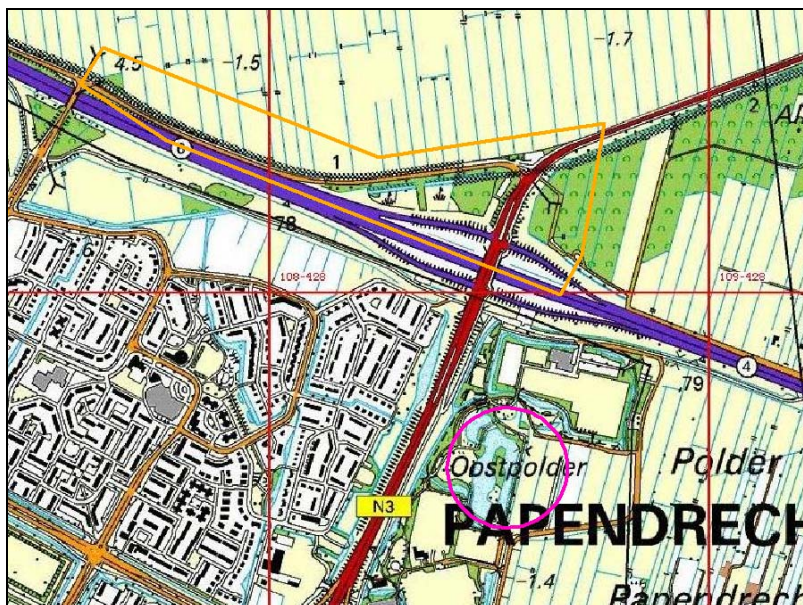
In hoofdstuk 3 worden deze meldingen beoordeeld en geëvalueerd.

3. BEOORDELEN EN EVALUEREN BRONNENMATERIAAL

Uit de inventarisatie van het bronnenmateriaal blijkt dat er een aantal relevante meldingen hebben plaatsgevonden in de omgeving van het onderzoeksgebied. In dit hoofdstuk is het bronnenmateriaal beoordeeld en geëvalueerd. Op basis van die beoordeling en evaluatie is vastgesteld of er sprake is van een verdacht gebied en zijn de soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van de CE bepaald.

3.1. BEOORDELING EN EVALUATIE CRASH BOMMENWERPER

Uit de literatuur *Papendrecht in oorlogstijd* is gebleken dat op 20 juli 1944 een geallieerde bommenwerper (Lancaster) neerstort in de Oostpolder te Papendrecht, zie de roze cirkel in Figuur 3.

Figuur 3: Crashlocatie geallieerde vliegtuig 20 juli 1944 (bron: uitsnede 38C Alblasserdam).

De bommenwerper was op de terugweg na een bombardement in Duitsland. Tussen Nijmegen en Gorinchem wordt het vliegtuig geraakt door Duits luchtafweergeschut en stort het uiteindelijk neer in de Oostpolder. Het neergestorte vliegtuig laat een diepe krater achter in het landschap. Op de luchtfoto van 19 september 1944 is echter geen krater waar te nemen in het onderzoeksgebied.

Conclusie:

De bommenwerper is zonder bommenlast neergestort buiten het onderzoeksgebied. Daarom wordt niet verwacht naar aanleiding van deze gebeurtenis CE aan te treffen in het onderzoeksgebied.

3.2. BEOORDELING EN EVALUATIE GEALLIEERDE LUCHTAANVAL RIJKSWEG NO. 15

Een proces-verbaal van 9 september 1944 van de luchtbeschermingsdienst Papendrecht meldt dat er een geallieerde luchtaanval is geweest. Om 09:24 uur voeren vier geallieerde vliegtuigen een luchtaanval uit op een colonne rijdende auto's op de Rijksweg no. 15 te Papendrecht, rijdende naar de richting Gorinchem. Vier auto's worden getroffen.

Het is niet mogelijk om vast te stellen waar de luchtaanval heeft plaatsgevonden. De luchtaanval is uitgevoerd met boordwapens (mitrailleurs en/of 20 mm geschut). De schade veroorzaakt met deze explosieven is niet waar te nemen op luchtfoto's van 19 september 1944.

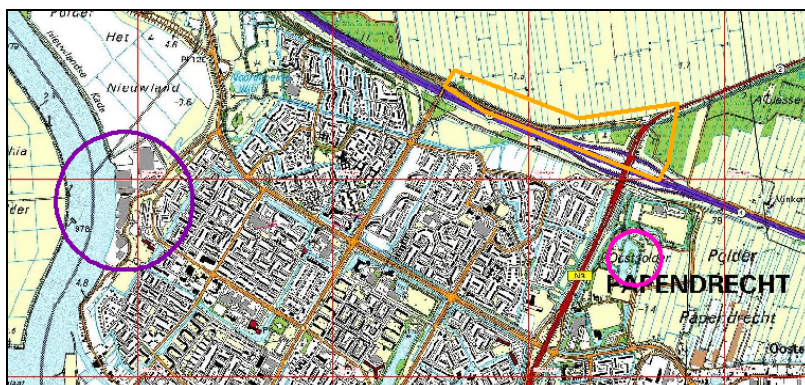
Conclusie:

Op basis van de vage locatieomschrijving kan de luchtaanval niet specifiek naar het onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15-N3 worden herleid. Er wordt niet verwacht CE aan te treffen.

3.3. BEOORDELING EN EVALUATIE GEALLIEERD BOMBARDEMENT 13 SEPTEMBER 1944

Een proces-verbaal van 13 september 1944 van de luchtbeschermingsdienst Papendrecht meldt een geallieerd duikbombardement boven de weggedeelten Noordhoek en Tweede Boezemsingel te Papendrecht. Het bombardement vindt plaats om 17.41 uur en wordt uitgevoerd door vermoedelijk zes vliegtuigen en twintig bommen van 25 kg.³

De literatuur *Papendrecht in oorlogstijd* en *De Waard in oorlogstijd* melden dat een aantal afgemeerde rijnaken, ter hoogte van de Noordhoek geladen met steenkool, door de geallieerden werden gezien als schepen beladen met munitie. Eén voltreffer raakt een huis op de Noordhoek. Tevens richten de projectielen schade aan in de Tweede Boezemsingel. Het bombardement heeft plaatsgevonden op ongeveer 2 kilometer ten westen van het onderzoeksgebied, zie de paarse cirkel in Figuur 4. Op de luchtfoto's van 19 september 1944 is geen duidelijke oorlogsschade waar te nemen. De luchtfoto dekt ook maar gedeeltelijk het gebombardeerde gebied, zie Figuur 5.

Figuur 4: Locatie bombardement 13 september 1944 (bron: uitsnede 38C Alblasserdam).

³ Geallieerde bommen van 25 kg bestaan niet. Het is onduidelijk met welke afwerpmunitie het bombardement is uitgevoerd.

Figuur 5: Uitsnede luchtfoto 19 september 1944 (bron: WAGEUR).

Conclusie:

Er wordt niet verwacht CE aan te treffen in het onderzoeksgebied.

3.4. LEEMTEN IN KENNIS

Uit dit Vooronderzoek is gebleken dat er een aantal leemten in kennis is, namelijk:

- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten CE) aangetroffen dan wel verwijderd zijn binnen het onderzoeksgebied.
- Het is niet bekend waar de geallieerde luchtaanval van 9 september 1944 heeft plaatsgevonden.
- Twee MORA's zijn niet aangeleverd door de EODD (nummer 19900070 en 19961501) en daarom niet ingezien.

3.5. HET VASTSTELLEN EN AFBAKENEN VAN HET VERDACHTE GEBIED

Op basis van de literatuur, archief- en bombardementgegevens, luchtfoto's en defensiearchieven wordt voorsnog niet verwacht in het onderzoeksgebied CE aan te treffen.⁴

Dat betekent dat er geen sprake is van een verdacht gebied. De soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van de vermoede CE hoeft om deze reden niet te worden uitgewerkt.

⁴ De MORA's zijn nog niet ingezien.

4. CONCLUSIE EN ADVIES

4.1. CONCLUSIE VOORONDERZOEK

De crash van de bommenwerper op 20 juli 1944, de beschieting van 9 september 1944 en het bombardement van 13 september 1944 hebben niet plaatsgevonden in het onderzoeksgebied.

Daarom wordt, op basis van de literatuur-, archief- en bombardementgegevens, niet verwacht in het onderzoeksgebied CE aan te treffen.

4.2. ADVIES

Opdrachtgever wordt geadviseerd de geplande werkzaamheden regulier uit te voeren.

5. BIJLAGEN

Bijlage 01 Overzicht van de (archief)instellingen

- DiEP archief/ Stadsarchief Dordrecht;
- Dynamisch archief gemeente Graafstroom (1986-heden);
- Luchtfotocollectie en stafkaartcollectie van de afdeling GEO-informatie van het Kadaster in Zwolle (Kadaster);
- Luchtfotocollectie van de Universiteit en Researchcentrum, afdeling Speciale Collecties in Wageningen (Wageningen UR);
- The National Archives Londen (TNA);
- Archief van de Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD) in Culemborg;
- REASeuro bibliotheek;
- REASeuro database.

De opdrachtgever heeft een digitale ondergrond van het onderzoeksgebied aangeleverd.

Bijlage 03 In het verleden uitgevoerde onderzoeken

In het verleden zijn de volgende Vooronderzoeken uitgevoerd in het onderzoeksgebied:

- Vooronderzoek *Merwede-Lingelijn* met kenmerk 07699/RO-080179 d.d. 18 december 2008.

Het Vooronderzoek was niet relevant voor het huidige onderzoek, omdat het onderzoeksgebied van de Merwede-Lingelijn op vier kilometer ten oosten van het huidige onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15/N3 is gelegen.

Voor dit Vooronderzoek is de volgende literatuur geraadpleegd:

Afkorting	Schrijver	Titel	Relevant
BRO	Brongers, E.H.,	<i>De oorlog in mei '40</i> (1964 Utrecht);	Nee
BUR	Burger, Jaap,	<i>Oorlogsdagboek</i> (Amsterdam 1995);	Nee
HUU	Huurman, C.,	<i>Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd, 1939-'45</i> (Eindhoven 2001);	Nee
KEE	Keesmaat, H. & Coenraads, A.	<i>Papendrecht in oorlogstijd</i> (Papendrecht 1995);	Ja
KOR	Korpel, A.	<i>De waard in oorlogstijd I, de Ablasserwaard tussen 1940-1945</i> (Alblasserdam 1983);	Ja
PAT	Pater, de, B.C. e.a.,	<i>Grote Atlas van Nederland 1930-1950</i> (Zierikzee 2005);	Ja
WER	Werkgroep Dordrecht,	<i>Dordrecht 1939-1945 dln. 1 t/m 4</i> (Dordrecht 1983);	Nee
ZWA 1&2	Zwanenburg, G.J.,	<i>En Nooit was het Stil. Kroniek van een Luchtoorlog</i> (2 dln. & supplement; Oldemarkt).	Nee

Tabel 2: Verwijzing literatuur.

In de onderstaande tabellen wordt per tijdsvak de gebeurtenissen die betrekking hebben op het onderzoeksgebied weergegeven.

Vooroorlogse periode en de Duitse inval mei 1940

Duitsland was al tijden bezig met de voorbereidingen voor een overweldigende (lucht-)aanval op West-Europa. Tijdens de Duitse inval van 10 mei 1940 werden door de bombardementen voornamelijk militaire doelen en vliegvelden in het westen van Nederland getroffen. Rond Den Haag werden op verschillende plaatsen parachutisten gedropt. Het bombardement op Rotterdam van 14 mei 1940 dwong Nederland tot overgave. In het oosten van het land lagen slechts mondjesmaat kleine groepen grenstroepen en langs de IJssel lag een verdedigingslinie.

Bron+Blz.	Datum	Gebeurtenis
56 WER	14 mei 1940	De veerponten tussen Papendrecht – Dordrecht worden door het Nederlandse leger tot zinken gebracht.

Tabel 3: Overzicht gebeurtenissen Duitse inval mei 1940.

De bezetting van 1940 tot juni 1944 (D-Day)

Nadat in 1941 de geallieerde verliezen waren gestegen en de luchtoperaties beperkt bleven, kwam er in februari 1942 een verandering in de Britse strategie. De strategie van de nachtelijke precisiebombardementen werd verlaten voor wat betreft Duitsland en vervangen door bombardementsvluchten op Duitse (industrie)steden. Op deze wijze hoopten de geallieerden het moreel van de Duitse burgers te breken. Voor de bezette gebieden gold nog altijd dat de bevolking zoveel mogelijk gespaard moest blijven en slechts doelen die voor de Duitse oorlogvoering van groot belang waren, bestookt mochten worden. In de zomer van 1942 verscheen de Amerikaanse luchtmacht ten tonele. In tegenstelling tot de Engelse *Royal Air Force* (RAF) voerden de Amerikanen hun acties overdag uit en hielden zij vast aan de precisiebombardementen. Voor Papendrecht is de volgende informatie aangetroffen:

Bron+Blz.	Datum	Gebeurtenis
157 KOR	10 februari 1944	Een Amerikaans toestel raakt in moeilijkheden. Om wat meer snelheid te maken, moet het noodgedwongen zijn bommen afgooien. De eerste bommen komen terecht ter hoogte van de landscheiding tussen Oud-Alblas en

Bron+Blz.	Datum	Gebeurtenis
		Bleskensgraaf, nabij de hofstee van landbouwer Schakel (bij de accufabriek). Andere bommen vallen aan de westelijke en noordwestelijke rand van Sliedrecht. Ze komen allemaal in het vlakke polderland terecht en richten geen noemenswaardige schade aan.

Tabel 4: Overzicht gebeurtenissen Duitse bezetting tot juni 1944.

De periode juni '44 (D-Day) tot en met oktober '44

De voorbereidingen voor operatie *Overlord* waren al begin 1943 begonnen. De Duitse kustverdediging (de *Atlantikwall*) werd zwaar ondermijnd na de geslaagde geallieerde landingen op 6 juni 1944. De geallieerde opmars naar het noorden verliep redelijk voorspoedig. De geallieerde opmars werd net ten zuiden van Nederland wat vertraagd door een ijlings door de Duitsers opgetrokken verdedigingslinie.

Desondanks werd de tegenstand snel gebroken en kon operatie *Market Garden* van start gaan. In deze operatie zou de nadruk komen te liggen op de juiste afstemming en samenwerking van de luchtlandingstroepen (deel van de operatie dat de naam *Market* kreeg) en de grondtroepen (operatie *Garden*). Het primaire doel van de operatie was de inname van de zeven waterwegen tussen Eindhoven en Arnhem.

Om de geallieerde opmars te laten slagen was het belangrijk om de diverse steden en dorpen die op de route lagen van de opmars te bezetten en te behouden met parachutisteneenheden (Amerikaanse en Britse) totdat de landlegers de steden en dorpen bevrijden.

Bron+Blz.	Datum	Gebeurtenis
27 KEE	20 juli 1944	In de Papendrechtse Oostpolder stort een bommenwerper (Lancaster) neer. Het neergestorte vliegtuig slaat een diepte krater in het landschap. De bommenwerper was op de terugweg en werd tussen Nijmegen en Gorinchem geraakt door Duits afweergeschut. In de nabije toekomst zal er in de Oostpolder woningbouw worden gepleegd en daarom is er initiatief ondernomen om de bommenwerpers te bergen.
26 KOR	13 september 1944	Een aantal jachtbommen werpers doet een aanval op schepen in Papendrecht die voor de Loswal liggen. Aan de Noordhoek 84 slaat een bom dwars door een dak van een boerenschuur.
42 KEE	13 september 1944	Er wordt een geallieerd bombardement uitgevoerd op de Noordhoek, ter hoogte van de plaats waar nu zandzifterij De Combinatie is gevestigd. Daar lagen enkele rijnen afgemeerd, geladen met kolen. De Engelsen dachten dat het schepen met munitie waren en wierpen een aantal bommen af. In totaal worden dertig woningen beschadigd. Eén voltreffer raakte een woning aan de Noordhoek. Maar ook in de nabij gelegen Tweede Boezemsingel richtten de projectielen schade aan.

Tabel 5: Overzicht gebeurtenissen juni t/m oktober 1944.

Winter '44-'45 tot en met de Duitse capitulatie mei 1945

De operatie *Market Garden* was voor de geallieerden uiteindelijk geen succes, het leverde strategisch weinig baat op. In de winter van 1944-1945 lag het front nagenoeg onbewegelijk stil, dwars door Nederland, vanaf de Oosterschelde via Moerdijk richting Nijmegen. In die periode namen de grondgevechten af, maar werden de luchtgevechten en bombardementsvluchten richting Duitsland geïntensiveerd. Ook boven de bezette gebieden in Nederland nam het aantal luchtactiviteiten toe.

Uit deze periode zijn geen relevante gebeurtenissen aangetroffen die betrekking hebben op het onderzoeksgebied.

Naoorlogse periode

Direct na de oorlog is gestart met de wederopbouw van Nederland. Onderdeel van de wederopbouw was het opruimen van oorlogsstellingen, als bunkers en het ruimen van achtergebleven CE. Duitse krijgsgevangenen werden aan het werk gezet om de aanwezige mijnevelden te ruimen.

Uit deze periode zijn geen relevante gebeurtenissen aangetroffen die betrekking hebben op het onderzoeksgebied.

Erfgoedcentrum DIEP

Toegang 850 Gemeente Papendrecht 1937-1991

- Inventaris 366 Organisatie luchtbescherming 1938-1944;

Op zaterdag 9 september 1944 vond er een luchtaanval plaats met vier vliegtuigen aan de Achterdijk te Papendrecht om 09.24 uur. Het doelwit was een colonne rijdende auto's op de rijksweg nr. 15 te Papendrecht rijdende richting Gorinchem. Vier auto's werden getroffen.

Op woensdag 13 september 1944 omstreeks 17.41 uur door een aantal vliegtuigen, jagers, boven de weggedeelten Noordhoek en 2^e Boezemsingel te Papendrecht een duikvlucht hebben gemaakt, waarin bommen waren afgeworpen en dat bovendien met de boordwapens was geschoten, tengevolge waarvan doden, gewonde en schade zijn ontstaan. Door een aantal vliegtuigen vermoedelijk 6 stuks waren boven genoemde weggedeelten ongeveer 2 bommen vermoedelijk 25 kg afgeworpen. Drie woningen werden daartoe helemaal verwoest. De vliegtuigenfabriek Avio III werd aan de achterzijde totaal verwoest terwijl aan 32 woningen schade werd ingericht.

Op zaterdag 7 oktober 1944 vallen er enige bommen op de woningen aan de Dijkstraat en Middenstraat te Papendrecht. Aan de Dijkstraat is één bom op het trottoir terechtgekomen ten gevolge waarvan de woningen 7, 8 en 9 geheel vernield werden. Aan de Middenstraat kwam eveneens één bom op het trottoir en werden de woningen nr. 13, 15 en 17 geheel vernield. Bovendien werden acht woningen zwaar beschadigd.

Toegang 851 Gemeentewerken van de gemeente Papendrecht 1937-1991

Geen relevante inventarissen aangetroffen.

Toegang 839 Gemeente Oud-Alblas 1603-1940

Geen relevante inventarissen aangetroffen.

Toegang 1081 Gemeente Oud-Alblas 1941-1944

- Inventaris 317 8/9 augustus – 25/26 maart 1942.

7/ 8 augustus 1941 er is één bom gevallen omstreeks één uur in de gemeente Nieuw-Lekkerland nabij de watermolens te Kinderdijk.

Op 13/14 oktober 1941 zijn er bommen gevallen in Nieuw-Lekkerland. Een boerderij werd totaal vernield doordat aan weerszijden een bom viel. Enkele bommen kwamen in het veld terecht. De boerderij werd bewoond door landbouwer Kok.

Op 16/17 oktober 1941 zijn er bommen gevallen in Alblasterdam over de grens van Oud-Alblas. Verschillende brisantbommen kwamen terecht in de Vinkpolder in het open veld waar zij geen andere schade veroorzaakten. Een paar grote bomkraters. Tevens vielen er een groot aantal brandbommen die over een groot oppervlak verspreid lagen. Op de Zuid-Alblas dijk voor de woning van den landbouwer Karreman ter Alblasterdam. Enkele zijn er uitgebrand, die geen schade aanrichten. Verder zijn er in de Vinkepolder te Alblasterdam in de polder noordzijde terechtgekomen die in de grond sloegen en niet tot ontbranding kwamen.

Op 20 oktober 1941 zijn er bommen terechtgekomen in Streefkerk. Door brandbommen werd de schuur van heer Castelein getroffen, die geheel afbrandde. Enige brisantbommen kwamen in de rivier de Lek terecht die zodoende geen schade veroorzaakten.

- Inventaris 318 26/27 maart 1942 t/m 10/11 april 1943
Geen relevante stukken aangetroffen. Vage meldingen van vliegtuigen gehoord in westelijke richting etc. geen concrete luchtaanvallen in Oud-Alblas.

- Inventaris 319 10/11 april 1943 t/m 22/23 april 1944
Geen relevante stukken aangetroffen. Vage meldingen van vliegtuigen gehoord in westelijke richting etc.
Geen concrete luchtaanvallen in Oud-Alblas.
- Inventaris 320 23/24 december 1944 tot 22/23 mei 1944
Daarna is het schriftje leeg. Geen relevante gebeurtenissen aangetroffen.

Dynamisch archief Graafstroom 1986-heden

In dit archief zitten geen relevante inventarissen.

Luchtfoto's van tijdens de Tweede Wereldoorlog:

Collectie	Fotonummer	Datum	Ligging	Bron
27	4071	19 september 1944	Papendrecht aansluiting A15-N3	WAGEUR
192	3056	22 januari 1945	Papendrecht aansluiting A15-N3	WAGEUR
11	3005	17 april 1945	Papendrecht aansluiting A15-N3	WAGEUR

Tabel 6: Overzicht luchtfoto's WO II.

Naoorlogse luchtfoto's:

Volgt in de definitieve rapportage.

Collectie	Fotonummer	Run	Datum	Ligging	Bron
38	9	IX	1955	Papendrecht aansluiting A15-N3	Kadaster

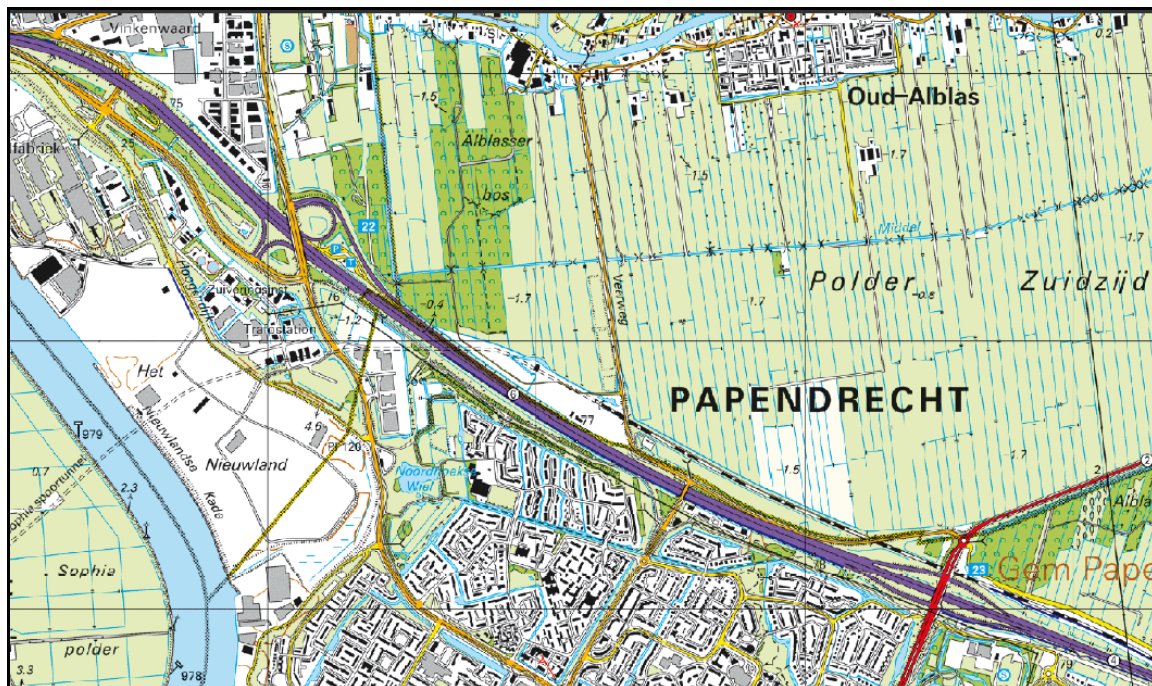
Tabel 7: Overzicht naoorlogse luchtfoto's.

In tekening 01A-01D zijn de luchtfoto's ingepast.

Bijlage 07 Overzicht relevante munitieruimrapporten EODD

Het gaat om de volgende MORA's:

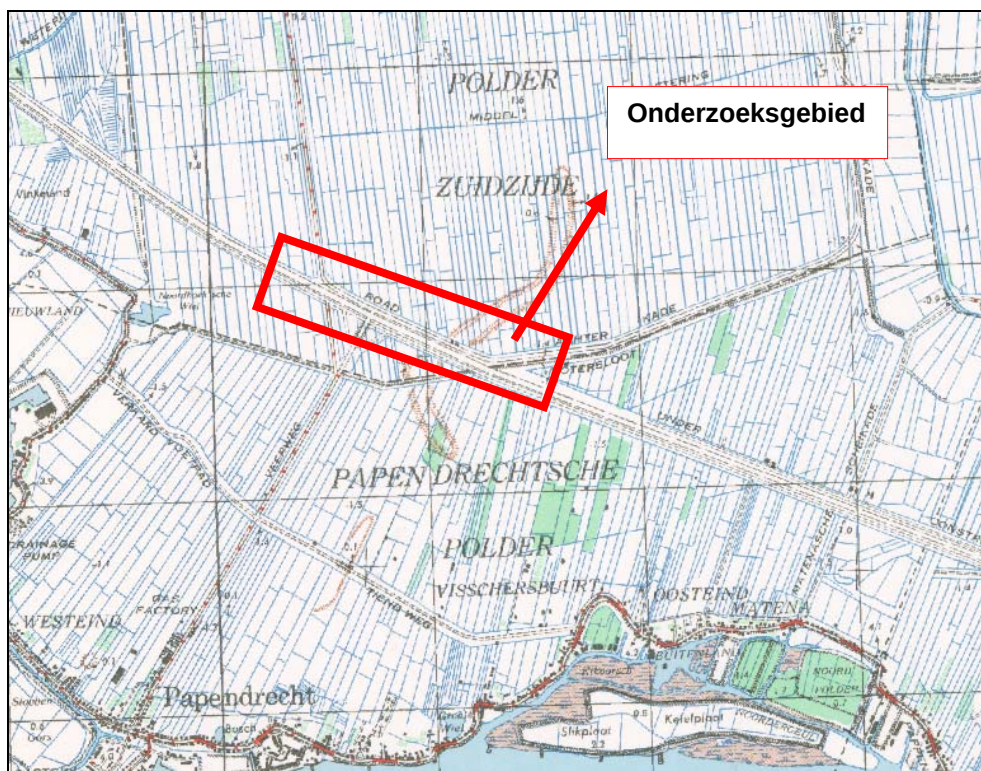
WO_NR	OMSLIGPE	PLNMLPEX	Bijzonderheden
19961501	Benkmolen 198	Papendrecht	Niet aangeleverd door de EODD
19900070	Shell station Veerweg	Papendrecht	Niet aangeleverd door de EODD
19882676	Weiland langs Veerweg	Papendrecht	Er is een zoekactie gehouden naar vermoedelijke blindgangers van vliegtuigbommen n.a.v. van een bombardement. Met detectie heeft de EODD aangetoond dat beide vermeende blindgangers ontploft waren.
19762850	ZA, 2 ^e Boezemsingel	Papendrecht	Niet relevant, is gelegen op enkele kilometers ten westen van het onderzoeksgebied (ter hoogte van Noordhoek).
19760159	VZA, 2 ^e Boezemsingel	Papendrecht	Niet relevant, is gelegen op enkele kilometers ten westen van het onderzoeksgebied

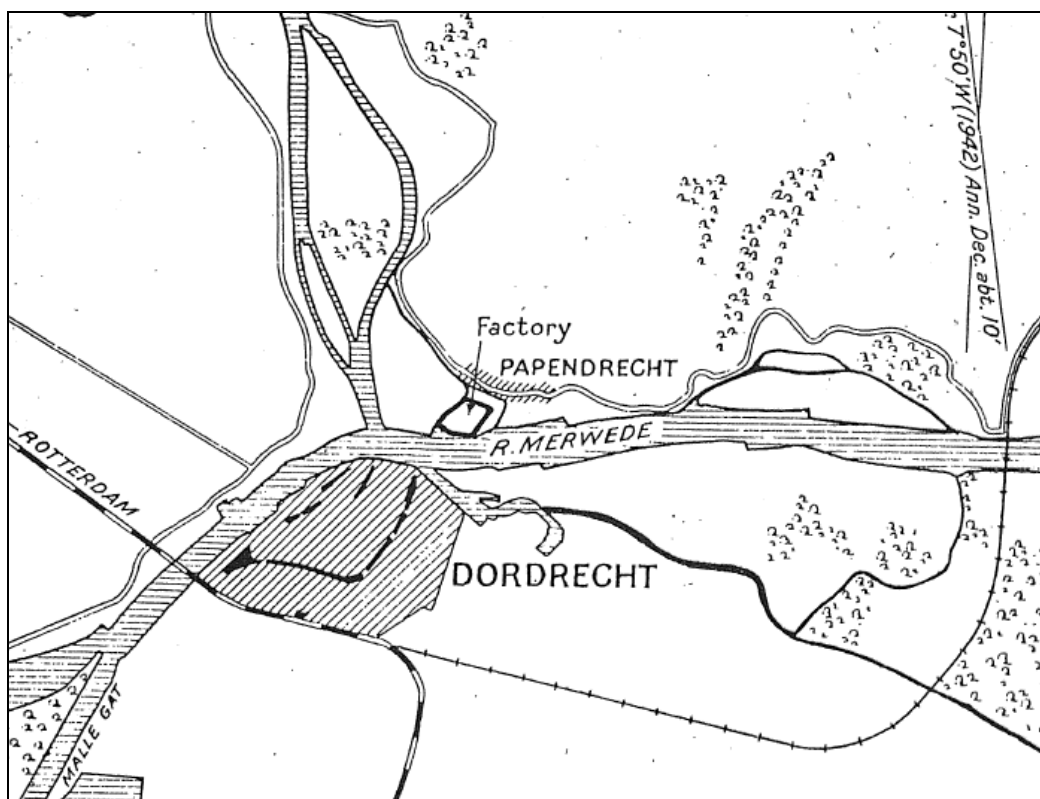
In het onderzoeksgebied zijn geen mijnenvelden of mijnenverdachte gebieden gelegen.

Het onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15-N3 ligt op de geallieerde stafkaart 3 S.E. Dordrecht, op de scheiding van de kaartvierkanten:

- D.9064
- D.9065
- D.9164
- D.9165

In de database is gezocht op bovenstaande kaartvierkanten, op de onderliggende coördinaten en de plaatsnaam Papendrecht. Dit heeft één verwijzing opgeleverd voor het onderzoeksgebied Papendrecht aansluiting A15-N3. Het betreft een verwijzing naar de fabriek Aviolanda, voor vliegtuigbouw. De locatie van de fabriek is weergegeven in Figuur 6. De fabriek is op enkele kilometers ten zuiden van het onderzoeksgebied gelegen en is daarom niet relevant.

Figuur 6: Uitsnede AIR 40/1243 (bron: TNA).

Inventarisatie van het bronnenmateriaal:

Actie	Verwijzing rapport
Aanleiding van het Vooronderzoek	§ 1.1
Omschrijving en doelstelling van opdracht	§ 1.3
Beschrijving uitvoering onderzoek (incl. betrokken personen)	Zie offerte
Verantwoording feitenmateriaal (incl. bronverwijzing)	Hoofdstuk 2

Beoordeling en evaluatie van het bronnenmateriaal:

Actie	Verwijzing rapport
Vaststellen soort en hoeveelheid vermoede CE	n.v.t.
Versijningsvorm van de vermoede CE	n.v.t.
Inventarisatie locatiespecifieke omstandigheden	§ 1.2
Vaststellen en afbakenen van het verdachte gebied	n.v.t.
Evaluatie van de risico's van de vermoede CE in relatie tot het toekomstige gebruik van de locatie	n.v.t.
Leemten in kennis	§ 3.4

Bijlage 12 Verzendlijst

- 1 exemplaar van het rapport voor archief REASeuro;
- 6 exemplaren van het rapport voor opdrachtgever.

Tekening 01A-01D Inpassing luchtfoto's (losbladig)

Tekening 01A: Inpassing luchtfoto 4071 d.d. 19 september 1944 (bron: Wageningen UR),

Tekening 01B: Inpassing luchtfoto 3056 d.d. 22 januari 1945 (bron: Wageningen UR),

Tekening 01C: Inpassing luchtfoto 3005 d.d. 17 april 1945 (bron: Wageningen UR),

Tekening 01D: Inpassing naoorlogse luchtfoto van 1955 (bron: Kadaster).

